

зосна•ачиниль -къ велел ема̑ ангель панский (Мат. 1:24) — сътвори якоже повелѹ ема̑ агтКль гнКь (ОБ) — βποφησεν (≈ (как) προσταξεν αδτ| f ἡγγελο~ Κυρφου. Но если провести аналогию с современным украинским языком, где сохранилось употребление союза *як* в тех же значениях, можно предположить, что форма *ЯКЪ* уже в то время передавала звучание народной речи, и таким образом являлась разговорной огласовкой церковнославянского союза *яко*.

В придаточных степени Тяпинский использует малороссийский союз *ижь*, а в Острожской Библии употреблена соответствующая книжная форма *яко*: **наздоровиль на• Ижь тежь тижбы дивилисе• видечй немыхъ мовечи• аломных здоровыми, хромыхъ ходѹчими** (Мат. 15:31) — **інсѹли ихъ, якоже народомъ дивитис, вид-ще нѹмы-глКюща** (ОБ) — καθ̑ βθερ=λευσεν αδτωπ~• [στε (так что) τος~ ♣χλου~ θαυμ=σαι, βλ̑ιποντα~ κωφος~ λαλο̑ντα~.

Таким образом, проведя анализ средств синтаксических связей в Евангелии Тяпинского и Острожской Библии, можно еще раз подтвердить различие основ этих текстов — народной и книжной. Наличие в Евангелии Тяпинского большого количества разговорных, малороссийских, и заимствованных из других родственных славянских языков союзов свидетельствует прежде всего о том, что цель, преследуемая его создателем кардинально отличалась от той, которую ставил перед собой издатель Острожской Библии. В данном случае «проста мова» должна была стать средством донесения до народа сути Священного Писания. Скорее всего, разговорный субстрат «простой мовы» отразился также на грамматике и орфографии Евангелия Тяпинского.

Литература

1. Евангелие от Матфея на греческом, церковнославянском, латинском и русском языках с историко-текстологическими приложениями. – Москва, 1993.
2. Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков) / Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. – М., 1999.
3. Velký česko-ruský slovník. Leda, 2005.
4. Стеценко А. Н. Сложноподчиненное предложение в русском языке XIV-XVI вв. – Томск, 1960.
5. Учебник древнегреческого языка / Под ред. М. Н. Славянской. – М., 1996. Ч.1.

Собчук Л. А.

КОНЦЕПТОСФЕРА КОЛЬОРОНАЗВ ЯК СКЛАДОВА НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Мова як невід’ємна складова національної свідомості є засобом, за допомогою якого народ виражає особливі риси своєї ментальності. Кожна нація сприймає світ в своїй особливій, неповторній проекції і відповідно кожна мова по-своєму членує світ, тобто має свій спосіб концептуалізації. Під концептуальною картиною світу ми розуміємо сукупність знань, думок, уявлень про світ, які відображаються в людській діяльності. Концепти конструюють «наше знання про живі істоти та об’єкти», що складають «базову когнітивну сутність, яка дозволяє пов’язати зміст зі словом, яке ми вживаємо», і «з психологічної точки зору виконують функцію категоризації» [11, 242].

Дослідження в межах когнітивної лінгвістики вочевидь вказують на те, що концепт тісно пов’язаний з асоціативним простором імені і в ньому проявляється. Асоціативна організація зв’язків репрезентує одну із моделей збереження знань в пам’яті людини. Цю модель характеризують як певну форму семантичної сітки, яка існує в свідомості. Кожен вузол семантичної сітки в довготривалій пам’яті людини пов’язаний з інформацією, яка асоціативно пов’язана з ним активізується. Як наслідок, під час встановлення місця будь-якого поняття із довготривалої пам’яті одночасно зринають всі відомі факти, пов’язані з даним поняттям [6, 109].

Модель асоціативної сіткоподібної організації пам’яті полягає у тому, що семантична сітка є ієрархічною організацією асоціативно пов’язаних концептів [6, 112]. Кожна мовна одиниця містить сукупність потенційно можливих асоціацій. Які асоціації вибираються представниками тієї чи іншої національно-лінгво-культурної спільноти, залежить від національно-культурної специфіки. Національний концепт – найбільш узагальнена, максимально абстрагована ідея предмета, але яка конкретно репрезентується в (мовній) свідомості, яка піддається когнітивній обробці і постає в сукупності всіх валентних зв’язків, відзначених національно-культурною маркованістю.

Це стосується, зокрема, і кольороназв. Цей фрагмент лексики виявився привабливим для досліджень на виявлення національно-специфічних рис мовних моделей світу, оскільки «фізичному спектрові кольорів у різних мовах відповідають різні засоби членування цього спектру, мовного вираження окремих його фрагментів» [7, 15], а, отже, назви кольорів переконливо свідчать про відмінні засоби мовної концептуалізації світу.

Семантика колірних ознак надає мові своєрідності, асоціативних і конотативних властивостей. Мовні засоби, що слугують для вираження кольору, тобто хроматизми, формуються під впливом історичної епохи, рівня технічного й культурного розвитку, соціальних структур [8, 120]. У зв’язку з цим поняття кольору слід розглядати в межах культурного й просторово-часового контексту.

Метою статті є дослідити концептосферу кольороназв сучасної німецької мови, показати їх місце і роль у формуванні національно-мовної картини світу.

Дослідники стверджують, що колірні ознаки з’явилися у мові в діахронічній послідовності – спочатку білий і чорний кольори, за ними йде червоний, після нього – зелений і жовтий, далі – синій і коричневий [Б. Берлін, П. Кей, Е. Рош, Л. Новиков, Е. Міллер та ін.].

Основні кольори – білий і чорний. Це контрастні кольори, які домінують за частотністю вживання. Чорний та білий, за визначенням Л. Новикова, протиставляються в межах родового поняття «ахроматичний колір» [7, 21].

Прикметник „weiß“ позначає білий колір у німецькій мові і тлумачиться як колір снігу (schneeweiß) або колір цвітіння (blütenweiß). Це символ недоторканості, краси, ніжності, чистоти: „eine weiße Weste haben“ – мати бездоганну репутацію, „eine weiße Hemdbrust“ – бездоганне минуле. Білий колір має протилежну символіку: він знак порожнечі, безтілесності, мовчання, смерті: „der weiße Tod“ – смерть від замерзання.

„Schwarz“ (чорний) практично в усіх етнокультурах – це символ ночі, темряви, зла, смерті, пекла; це колір смутку, трауру, песимізму: „schwarz sehen“ – бачити все в похмурих тонах, „der schwarze Tag“ – чорний день, „schwarze Gedanken“ – чорні думки, „eine schwarze Seele haben“ – мати чорну душу.

Іноді сема “чорний” нейтралізується у словосполученні, наприклад, “schwarze Arbeit”, що означає “тяжка фізична праця”. У цьому випадку зберігається негативне соціокультурне тло. У деяких випадках сема “чорний” десемантизується й набуває позитивного значення “багатий, родючий” тощо: „schwarze Erde“ – чорна земля, „das schwarze Gold“ – чорне золото (нафта).

Чорному кольору властиве також значення “темний, брудний, нелегальний”: „schwarze Nägel“ – брудні нігті, „die schwarze Nacht“ – темна ніч, „ein schwarzer Markt“ – чорний ринок.

Червоний колір асоціюється насамперед з кров’ю і вогнем: „rot – wie Feuer gefärbt, wie Blut gefärbt“. При дослідженні виникнення назви червоного кольору “rot” у німецькій мові знаходимо підтвердження того, що саме кров виступала прототипом його найменування. Лексеми індогерманських мов на позначення цього кольору походять від слова із санскриту „ruh-ira“, що означає кров. Подібна етимологія цього хроматизму простежується також в грецькій мові “erythros”, латинській “tutilus”, датській „rod“, англійській „red“ тощо.

Відзначимо багатозначність та амбівалентність символізму червоного кольору. З одного боку – енергетичний, активний, символізує повноту життя, свободу, радість, пристрасть, а з іншого – війну, революцію, агресивність. Так і в різних мовних виразах слово „rot“ надає то позитивного, то негативного значення: „rote Zahlen“, „ein rotes Tuch für jemanden sein“, „keinen roten Heller haben“, „etwas im Kalender rot anschreiben“, „rot sehen“ тощо.

Слід зазначити, що кров і вогонь як прототипи червоного кольору зустрічаються у природі набагато рідше, ніж прототипи зеленого – рослинність або синього – небо тощо. З цим, на нашу думку, пов’язане те, що саме червоний колір насамперед впадає у вічі. Така його властивість відповідно знайшла відображення у мові: „das zieht sich wie ein roter Faden durch die Geschichte“.

Зауважимо також, що семантика німецького слова „rot“ і українського “червоний”, або ж російського “красный” повністю не співпадає. Колірний спектр, позначуваний лексемою „rot“ дещо ширший. Так, німці говорять “rotes Haar”, “roter Fuchs”, тоді як в українців і росіян для позначення цього кольору є окреме слово: укр. рудий – руде волосся, руда лисиця, рос. рыжий – рыжие волосы, рыжая лиса.

Для позначення різних відтінків червоного кольору у сучасній німецькій мові використовуються кольороназви, які передають конкретний колір за колірною подібністю до предметів і явищ навколишнього світу. Так, німці називають за рослинами (kirschrot), мінералами (kupferrot), дорогоцінними каменями (rubinrot), тваринами (fuchslot), об’єктами предметної діяльності (ziegelrot), явищами природи (aurorarot).

Загальнономвне значення семи „grün“ – зелений пов’язане з рослинним світом і виявляється у прямому називанні кольору: “der grüne Wald“ – зелений ліс. Давньогерманське „grüne“ є утворенням від вже неживаного дієслова „grüenen“, яке означало рости, пор. англ. „grow“.

Як основний колір рослинності, зелений є символом природи, і саме з цим пов’язана назва партії зелених „die Grünen“, яка виступає за збереження навколишнього середовища. Зелений колір асоціюється з життям і ростом, це колір свіжості, молодості, надії, спокою і радості: “es grünte in seinem Herzen“ – йому було радісно на серці.

Оскільки багато плодів спочатку зелені, то зелений колір позначає стан незрілості: “grüne Tomaten“. У цьому ж значенні слово “grün” вживається і по відношенню до людей, вказуючи на молодість, недосвідченість: “ein grüner Junge“, „er ist noch grün um den Schnabel“, „noch grün hinter den Ohren“ тощо.

Цьому кольору притаманне і негативне значення. Деякі відтінки зеленого справляють демонічне враження і в розмовній мові позначаються словом „giftgrün“ (у дослівному перекладі “отруйний зелений”). Можливо, це пов’язано з тим, що багато зелених фарбників отруйні. Певно, саме так діє колір обличчя розлюченої, заздрісної людини: „der grüne Neid“ – “зелена заздрість”, „grün werden“ – позеленіти (від заздрості, гніву).

Для позначення різноманітних відтінків зеленого також використовується порівняння з предметами і явищами оточуючого світу: рослини (olivgrün, grasgrün), предмети людської діяльності (flaschengrün), камені (smaragdgrün).

Жовтий колір – теплий, веселий. Символізує сонце, блиск, світло, радість, повагу. Якщо простежимо походження німецького прикметника “gelb“, то побачимо, що ця назва також виникла на основі використання природних прототипів, для яких жовтий колір характерний як природне забарвлення: давньонім. „gelo“, Р.в. „gelwes“, англ. „yellow“ походять від герм. „*gelwa-“, індогерм. “*ghlo-“; споріднені зі словами „Galle“ – жовч, „glühen“ – палати, накаляти, „Glut“ – накал, жар, „Gold“ – золото.

Жовтий – це колір золота, зів’ялого листа: „das Laub färbt sich schon gelb“, також колір хвороби, смерті, потойбічного світу: „die gelbe Gefahr“, „das gelbe Fieber“. Жовтий колір сприймається також як колір ревності, зради, заздрості, ненависті, злості: „der gelbe Neid“ – чорна заздрість (дослівно „жовта заздрість“), „grün und gelb vor Ärger werden“ – позеленіти від злості.

У сучасній німецькій мові для називання відтінків жовтого кольору створюються нові слова також на основі порівняння з предметами і явищами оточуючого середовища: buttergelb, dottergelb, goldgelb, quetschgelb, quittegelb, safrangelb, strohgelb, zitronengelb, sonnengelb.

Прикметник „blau“ (синій) означає перш за все колір (походження через франкське „blao“ від германського „*blawaz“). Це колір неба – “von der Farbe des Himmels“. Зазначимо, що у німецькій мові, як і в англійській, відсутнє слово для позначення блакитного кольору (рос. „голубой“), що, в свою чергу, є ще одним свідченням про своєрідну концептуалізацію колірного простору різними народами.

Як основний колір повітря і неба і через той факт, що віддалений ландшафт здається синім, цей колір символізує також далечинь, безкінечність і просторову глибину: “blaue Ferne”.

Часто вживаними у німецькій мові є такі вирази як „blau machen“ (вживається по відношенню до людини, яка безпідставно не виходить на роботу), „blauer Montag“ (неробочий день). Якщо у розмовній мові когось називають „blau“, то це означає, що людина п’яна. Чому саме „blau“?

Насамперед це пов'язано з історією людської діяльності, а саме з фарбуванням тканин у синій колір. Якщо фарбувальники за допомогою індиго хотіли отримати синій колір, потрібно було підготувати розчин барвника з певним значенням рН, яке досягалося за допомогою додавання сечі. Щоб отримати необхідну кількість сечі, робітники пили багато алкоголю і, звісно, не працювали. Звідси, „ein blauer Mann“ – п'яний чоловік і вираз „blau machen“.

Крім того, для фарбування полотен у синій колір необхідною умовою була сонячна погода. На сонці барвник індиго вступає в реакцію з киснем і протягом дня колір ставав синім. В цей час, в більшості випадків у понеділок, подальша обробка зупинялася, фарбувальникам нічого було робити, „sie machten blau“, звідси і походження вислову „blauer Montag“.

У німецькій культурі сині, блакитні очі є символом вірності, прозорості. Всім відомо, що у всіх новонароджених очі спочатку блакитні. Таким чином, з блакитними очима пов'язується уявлення про наївність і недоторканість. Тому недосвідчену, довірливу людину називають „blauäugig“ (синьоока).

Для передачі різних відтінків слово „blau“ поєднується з назвами квітів (enzianblau, flachsblau, fliederblau, kornblumenblau, veilchenblau), інших кольорів (graublau, indigoblau, kobaltblau, schwarzblau), явищ природи (blitzblau, eisblau, himmelblau, meerblau, nachtblau, südseeblau, wüstenblau, wasserblau) тощо.

Семантика прикметника „braun“ – коричневий у тлумачних словниках подається як жовто-червоно-чорний колір, як колір дерева, землі. Походження цієї лексеми (давньонім. „brun“, англ. „brown“ від індогерм. „*bhero-“ – світлий, коричневий) виявляє спорідненість зі словами „Bär“ – ведмідь, „Biber“ – бобер. Таким чином, можемо припустити, що позначення цього кольору виникло на основі порівняння з кольором шерсті цих тварин, яких давні германці зустрічали під час полювання. У сучасній німецькій культурі „braun“ асоціюється з засмаглим кольором шкіри: „braungebrannt“ і має позитивне значення.

Бенжамін Жан Кувер у своїй дисертації „Кольори і їх характери“ описує цей колір наступним чином: „...він сильний, здоровий, брудний, тяжкий. Тому коричневий сприймається як колір чоловіків.“ [2, 11]. Можливо, саме тому свого часу націоналісти обрали цей колір символом своєї партії. І зараз про людину з нацистським минулим говорять: „Er hat eine braune Vergangenheit“.

Значення німецьке слова „braun“ ширше у порівнянні з українським і російським „коричневий“, оскільки воно включає такі семи, на позначення яких в цих мовах є спеціальні слова, пор.: „braune Augen“ – карі очі, „braunes Haar“ – каштанове волосся, „braunes Pferd“ – рос. гнедая лошадь.

Відтінки коричневого кольору передаються наступними лексичними одиницями: dunkelbraun, hellbraun, kaffeebraun, kastanienbraun, rotbraun, schokoladenbraun.

Сема „grau“ – це суміш двох або кількох кольорів малої насиченості, інтенсивності, розташованих між білим і чорним. Таке проміжне положення сірого кольору зумовлює семантику наступних виразів: „das ist nicht grau und nicht grün“ – ні те, ні се; „bei Nacht sind alle Katzen grau“ – вночі всі кішки сірі.

Сірий колір вважається елегантним, сумним, похмурим (graues Regenwetter). Він асоціюється з старістю, печалю, песимізмом, втомою, невідомим: „die graue Not“ – крайня нужда, „die graue Ferne“ – невідома далечинь, „graue Haare bekommen“ – посивіти, „Sorgen macht graue Haare“ – горе приносить сивину. Семантика сірого кольору має стилістичне забарвлення й асоціюється з чимось вторинним, не людським: „graue Masse“ – сира маса. Концептуальне навантаження сірого кольору – в уособленні одноманітності буття. Порівняймо: „der graue Alltag“ – сірі будні, „ein grauer Tag“ – сірий день.

У результаті нашого дослідження ми дійшли висновків, що семантика кольору виконує своєрідну роль у мові або контексті, набуває асоціативних і конотативних властивостей, допомагає простежити рух від конкретного порівняння до колірною узагальнення. Слід також зазначити, що для основних позначень кольорів їхні прототипи (небо, рослинність, вогонь, кров) водночас є архетипами, тобто надзвичайно стійкими та потужними міфологічними та міфопоетичними символами. Певні риси архаїчної концептуалізації позначаються на семантиці та конотаціях назв кольорів, пов'язаних з відповідними архетипами, і врахування таких зв'язків необхідне для інтерпретації особливостей мовних концептів кольору.

Література

1. Бахилина Н. Б. История цветообозначения в русском языке. – М., 1975.
2. Белоидзе Л. Г. Фразеологические единицы с компонентом цвета в немецком, русском и осетинском языках: Автореф. дис. – М., 1997.
3. Ващенко М. А. Цветочная символика в сравнительно-культурологическом контексте: Автореф. дис. – М., 2000.
4. Вежицкая А. Обозначение цвета и универсалии зрительного восприятия. // А. Вежицкая. Язык. Культура. Познание. – М., 1997. – С. 231-290.
5. Воробьев Г. Г. Информатика цвета. // НТИ. Сер. 2: Информ. процессы и системы. – 1998. – № 12. – С. 1-15.
6. Жаркынбекова Ш. К. Ассоциативные признаки цветообозначений и языковое сознание. // Вестник Московского университета. Серия 9, Филология. – 2003. – №1. – С. 109-116.
7. Новиков Л. А. Русская антонимия и ее лексикографическое описание // Львов М.Р. Словарь антонимов русского языка. – М.: Русский язык, 1988. – С. 5-30.
8. Форманова С. В., Базик О. И. (). Семантико-стилистичні функції хроматизмів як засіб формування національно-мовної картини світу. // Проблеми сучасного мовознавства. – 2002. – № 4. – С. 120-124.
9. Berlin V., Kay P (1969). Basic color terms. Their universality and evolution. – Berkeley and Los Angeles.
10. Bosch E. (1975). Cognitive representations of semantic categories // Journ. Exp. Psychol., General.
11. Tokarski R. (1995). Semantyka barw we wspolczesnej polszczyznie. – Lublin.